

Tri platformy

(na ktorých jednotlivec kontaktuje vonkajší svet)

16. mája uplynulo desať rokov od smrti môjho otca, môjho po dlhú dobu jediného svetonázorového vychovávateľa a učiteľa v intelektuálnych a morálnych katakombách socialistického Československa. Svoju teoretickú i životnú filozofiu „troch platform“ nikdy nemal čas systematicky spísať. Podával mi ju čiastočne ústne, hlavne však v osobnej korešpondencii počas mojich vysokoškolských a post-vysokoškolských rokov v Prahe. Z tejto sa bohužiaľ zachovali iba útržky a tak som sa podujal zrekonštruovať jeho myšlienky, aspoň v hrubých rysoch, čiastočne už aj vo svetle vlastných poznatkov nadobudnutých v slobodnom svete, v ktorom generácii môjho otca na Slovensku nebolo už dopriate žiť.

To čo otec nazýval tromi platformami možno podľa kontextu a v príslušnom zovšeobecnení nazvať princípmi, zornými uhlami, sférami, či stupňami — estetickým, racionálnym a morálnym — ktorému odpovedajú tri úrovne a stupne, ktorými reaguje mysliaci (uvedomelý) jednotlivec — EGO v otcovej terminológii — na vonkajší svet: *zážitok*, *poznanie* a *konanie*. Tu, pravda, *zážitok* má dimenziu estetickú, *poznanie* racionálnu a *konanie* morálnu. Všetky tieto dimenzie treba chápať v najširšom slova zmysle: *Zážitok* môže byť umelecký, *krásny*, povznašajúci alebo nie, ale aj celkom banálny, príjemný či nepríjemný. Dôležité ale je, že *zážitok* sa tu rozumie ako niečo neopísateľné, nekomunikovateľné, akýsi iba pasívny kontakt EGA s okolím. *Zážitok* opisovaný už zasahuje do druhej, kognitívnej platformy.

Poznanie môže byť *pravdivé* alebo *nepravdivé* (podľa toho či onoho kritéria), formálne (matematika, logická koherentnosť vedeckej teórie), nekriticky naivné a nevyklúčme ani *poznanie* mystické (aj keď v ňom prevažuje dimenzia estetická: mystika je predovšetkým *zážitok* a o jeho kognitívnej hodnote možno diskutovať). Nakoniec *konanie* môže byť *dobré*, tj. v súhlase s nejakou morálnou normou či účelom, alebo nie, ale aj banálne (napr. keď sa poškrabem za uchom). Ako je vidno, tieto tri stupne či aspekty uvedomenia si EGA odpovedajú trom aristotelovským normám či ideálom, *krása*, *pravda* a *dobro*.⁷ Týmto trom normám potom opovedajú aj tri v ich úplnej čistote asi nedosiahnuteľné ideály, méty: absolútne vnímavý umelec, absolútne objektívny vedec a absolútne dobrý clovek, v kresťanskom kontexte teda svätec

Opakujem, tieto tri platformy sa tu musia rozumieť v ich celkom abstraktnom slova zmysle: Nielenže nám tu neide o to, čo je krásne (to je úlohou estetiky v užšom slova zmysle) alebo príjemné (tu ešte viac platí to *de gustibus...*), ale neide nám tu teraz ani o to, rozhodovať, aké *poznanie* je *pravdivé*, ani o to, aké *konanie* je „morálne“, *dobré*. To je otázka konkrétnych epistemologických a etických kritérií, o ktorých sú napísané celé knižnice. Aj vedec aj filozof, ale aj ten najjednoduchší clovek, má svoje *zážitky*, aj hľadá to, čo verí že je *pravda* a snaží sa *konať* dobro (aj keď tým kritériom *dobra* je trebárz iba vlastný prospech, často primitívne chápaný). O obsah *krásy*, *pravdy* a *dobra* nám tu teda neide, iba o *formu*

Július Virsik

- ◆ * 27.9.1908 Malacky
- ◆ † 16.5.1993 Bratislava

Vyštudoval práva v Bratislave (JUDr), postgraduálne štúdium v Mníchove (1935, cirkevné a rodinné právo). Pôsobil v Bratislave ako advokát až do roku 1949, potom robotník a neskôr právny úradník v rôznych slovenských cementárňach.

kontaktov jednotlivca, ale možno aj ľudstva ako takého, s tým, čo vidí ako „vonkajší svet“. Píšem úvodzovky, lebo hľadať kontakt môžem aj so svojim vnútorným ja, kontempláciou, psychologickým či akým uvažovaním o sebe samom, prípadne spytovaním svedomia. Takisto tým vonkajším svetom môže byť niečo, čo podľa všetkého neodpovedá „objektívnej realite“; aj halucinácie, špekulácie či fantázie sú kontaktom EGA s niečím, čo vidí mimo seba. A v istom degenerovanom slova zmysle možno takto vari charakterizovať reakciu každého samostatného organizmu na vonkajší svet: napr. myš najprv *počuje* určité zvuky, *usúdi*, že v blízkosti je mačka a *koná* podľa vrodých kritérií (dá sa na útek).

Hovoriť o troch stupňoch možno aj z nasledujúceho dôvodu. Clovek vo svojom vývoji prechádza akoby tromi fázami, ktoré aj odpovedajú našim trom platformám či stupňom. Dieťa najprv *žije*, jeho kontakt s vonkajškom je redukovaný na *zážitky*, (radosti, bolesti atď), nič nevie, neanalyzuje, nerozhoduje sa a teda ani nič uvedomele nekoná, iba sa hrá. Ba ani seba samého si ešte neuvedomuje (hovorí o sebe v tretej osobe). Až neskôr sa začína učiť jednoduchým zákonom prírodným, začína *poznávať*, hľadá príčiny — to večné detské „prečo?“ — chce analyzovať rôzne situácie („rozumkári“), ale uvedomelé *konanie* sa v ňom iba pomaly rozvíja, nemá ešte zodpovednú morálnu osobnosť. Jediná norma podľa ktorej riadi svoje *konanie* — ale aj prijíma argumenty, odpovede na „prečo?“ — je rodičovská autorita.⁸

⁷ Takisto Plato delí ľudskú dušu na tri časti: racionálnu časť, vôľu a chute (apetity). Správna osoba je tá u ktorej racionálny prvok podporovaný vôľou ovláda chute.

⁸ Pripomeňme tu iba v zátvorke, že autorita — morálna či racionálna/vedecká — akokoľvek je dôležitá pre ľudský život, nie je súčasťou tejto uvedomelosti iba napo-

Tieto tri fáze však možno vidieť vo vývoji človeka nie iba v takomto ontogenetickom, ale aj vo phylogenetickom kontexte. Ľudstvo, keď v procese dosahovania svojej uvedomelosti, teda v darwinovskom procese samotvorby EGA, tiež malo najprv štádium, keď dominovali zážitky vrátane ich primitívnych prejavov v umeleckej tvorivosti napr. na jaskynných stenách. Sem asi patria i rôzne mýty a obrady, aj keď tieto už ukazujú smerom k poznávaniu a zodpovednému konaniu. Až neskôr začali ľudia *uvedomele pozorovať*, poznávať a analyzovať svoju situáciu, hľadať príčiny vonkajších úkazov a javov. A ešte oveľa neskôr si začal vytvárať aj normy (morálneho) konania založené na požiadavkách diktovaných najprv prírodou, potom spoločnosťou/kultúrou a nakoniec (opäť fakt menej všeobecne prijímaný) niečím vyšším, abstraktnejším, božstvom. Až vtedy si začal uvedomovať praktickú účelovosť (práca), ale aj vyššiu mravnosť, svojho konania. Z polouvedomelého HOMO sa stáva HOMO SAPIENS a potom HOMO AGENS.

Tieto tri pohľady možno aplikovať i v dielčích kultúrnych situáciách. Napríklad, naša kresťanská civilizácia⁹ najprv prechádzala svojim estetickým obdobím, vrcholiacim v pravdepodobne už neprekonateľných umeleckých dielach stredoveku až po začiatky novoveku. Bola to epocha predvedeckého človeka, umelca či mystika. Potom prišlo (Osvietenstvom?) obdobie racionálne vedúce k vedeckým poznatkom a technologickým vymoženostiam ako ich dnes poznáme. Možno sme ešte vyvrcholenia tohoto racionálneho obdobia nedosiahli, ale už badať začiatky tretieho, etického obdobia, keď medzi hlavné charakteristiky bude patriť zodpovedné (ekologicky, demograficky, humanitárne, legálne atď.) konanie ľudstva ako takého; niečo čo odpovedá nadobúdaniu zmyslu pre osobnú zodpovednosť u dospievajúceho jednotlivca.¹⁰ Bude to epocha morálneho človeka, ktorý si bude v otázkach praktickej morálky asi tak istý, ako si je dnes dosť istý v prírodných zákonitostiach, aspoň teda v tých, s ktorými sa stretáva v každodennom živote.

máha jej vývoju. To, mimochodom, platí i u dospeliejšieho človeka, ktorý musí často autoritatívne prijímať rôzne vedecké výsledky, t.j. bez toho aby rozumel ako sa k nim došlo. A domnievam sa, že toto platí i o morálnych normách, aj keď to už je menej všeobecne prijímané.

⁹ Západná v širšom slova zmysle, ale možno sa to vzťahuje v prenesenom slova zmysle aj na celé ľudstvo.

¹⁰ Tu by som vsunul aj učenie o dvoch morálnych normách ako mi ho otec podával: *heteronomnej* (vychádzajúcej z vonkajšej apriornej autority) a *autonomnej* (vychádzajúcej z osobných poznatkov, situácií a preferencií EGA). Umením morálneho života je nájsť správnu rovnováhu medzi týmito dvomi (za predpokladu, samozrejme, že bol prijatý zdroj heteronomných noriem, teda autorita, napr. Biblia u kresťana, spolu s Magistériom u katolíka). Znevažovanie či podceňovanie autonómnej zložky vedie k *strnulému konvrativizmu* až fanatizmu, znevažovanie heteronomnej k jalovému až *deštruktívnemu rebelanstvu*. Vari nástup novej, etickej etapy vo vývoji nielen západnej civilizácie, ale asi aj celého ľudstva možno vidieť aj v súčasných búrlivých osciláciách medzi týmito dvomi extrémami, dokiaľ sa nedostane do rovnovážnej, morálne zodpovednej polohy.

Vráťme sa ešte k požiadavke abstraktnosti týchto troch platforiem či zorných uhlov. Nepôjdeme tu do hlbších filozofických úvah a to aj preto, že tu vlastne neide o nejakú novobjavenú objektívnu „zákonitosť troch platforiem“, či čo, ktorá si robí nárok na absolútnu objektivitu, ale iba o *opis* tejto reality. Kritériom *vhodnosti* (teda nie nutne objektívnej pravdivosti) takéhoto opisu je to, „že obraz podávaný takýmto opisom je presvedčivý, že ho môže vidieť každý, kto je ochotný dívať sa tým istým smerom a že opis osvetľuje iné súvisiace názory a robí zrozumiteľnejšou skutočnosť, ktorú tieto názory chcú odrážať.“¹¹

Poslúžim si tu vlastným podobenstvom, ktorým vysvetľujem aj podobne abstraktne „princípy“ (komplementarita jin-jang, dialektický opis téza-antitéza-syntéza). Ako je známe, pred zavedením automatických objektívov v zrkadlovkách (*SLR cameras*) jeden spôsob zaoštrovania na fotografovaný predmet spočíval v tom, že v hľadáčku bol kruh rozdelený na dva polkruhy, ktoré zobrazovali scénu vo vzájomnom posuve (*split image focusing*). Pritom bolo treba namieriť objektív na nejakú svislú čiaru (stĺp, kravata, výstrih), ktorú nezaostrený objektív predstavil v hľadáčku ako prerušenú, zlomenú. Zaoštroenie objektívu sa potom prevádzalo tak, že fotograf otáčaním príslušného kotúča zblížil obrazy v polkruhoch, až sa posuv zrušil. Zdôraznime tu *sprostredkovaciu* funkciu fotoaparátu: (a) tá svislá čiara nebola v skutočnosti zlomená; (b) fotograf by nemohol ostro zobrazit' skutočnosť ak by túto svislú čiaru nenašiel; (c) takéto zaoštrovanie by bez zrkadlovky vôbec nešlo; (d) parát mu poslúžil pri mnohých scénach, kde mohol nájsť jasnú svislú čiaru.

V našej situácii hraje „princíp troch platform“ — ale popadne aj „princíp“ komplementarity či dialektického opisu — funkciu takéhoto fotoaparátu. Fotografom je každý „kto je ochotný dívať sa tým smerom“ a fotografovaná scéna je časť vonkajšieho sveta, na ktorú náš pohľad možno pomocou „princípu troch platform“ dobre zaoštríť, lebo tam je „jasná svislá čiara“, teda určité faktá či javy, na ktore náš „princíp“ dobre pasuje. Teda podobne ako „narovnávanie prerušenej svislej čiary“ nie je ani súčasťou skutočnosti, ani toto fotograf nemôže vidieť voľným okom, podobne i naše „princípy“ netreba vidieť ani ako súčasť objektívnej reality, ale ani ako čiste subjektívne.

Ďalšou abstrakciou by bolo napríklad ako „umocniť“ tieto tri platformy čím sa dostane 9 druhotných platforiem (napr. racionálna analýza zážitku, estetická hodnota vedeckého objavu, atd.). To však už inokedy.

Pre veriaceho kresťana môže byť zaujímavou špekuláciou vidieť i božiu trojjedinosť ako niečo, čo nám je sprostredkované ako akási aproximácia Nepoznateľného. Boh-Otec ako predstaviteľ absolútneho zážitku Kráasy, Duch svätý ako predstaviteľ absolútneho poznania Pravdy, Boh-Syn ako predstaviteľ (a učiteľ) absolútnej morálky, Dobra. Opakujem, ide iba o špekuláciu, presnejšie o pohľad, ktorý sa niekomu môže líbiť, niekomu nie.

¹¹ Paul Tillich, *Systematic Theology* (Chicago UP, 1951, I, str. 106).